

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

Dilek ŞENEL

Pamukkale Üniversitesi

dsenel@pau.edu.tr

ORCID: 0000 0001 6604 1989

Özet

Tarım sektörü, gerek temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması ve diğer sektörlerin ana tedarikçisi olması anlamında *mikro*; gerekse istihdam yaratması ve milli geliri artırıcı etkisi yönü ile *makro* anlamda öneme sahip stratejik bir ekonomik bileşendir. Bu bağlamda tarım sektörü istihdam boyutu ile işgücü piyasasını doğrudan şekillendirebilmekte ve işgücü piyasası dinamiklerinden etkilenebilmektedir. Bu çalışma Türkiye’de tarım sektörünün işgücü piyasasındaki yapısal ve karakteristik özelliklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı Hane Halkı İşgücü Anketi Mikro Seti’nden yararlanılmıştır. Bulgular Türkiye’de istihdamdakilerin %18,2’sinin tarım sektöründe faaliyet gösterdiğini ve kadınların diğer sektörlere göre tarımda daha fazla oranla çalıştıklarını göstermektedir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin önemli bir kısmı küçük ölçekli işletmelerde (On kişiden az çalışanı olan işletme oranı: %96,4) çalışmaktadır. Çalışmada ayrıca tarım sektöründe çalışanların ücretsiz aile işçisi statüsünde (%46,1), kayıt dışı (%86,6), yarı zamanlı (%24) ve geçici çalışma (%71,1) durumlarının genel istihdama kıyasla belirgin biçimde yüksek olduğu belirlenmiştir. Tarım sektöründe en fazla Karadeniz; en düşük İstanbul Bölgesinde üretim yapılmaktadır. Tarımda çalışanların ortalama gelirleri genel istihdama oranla oldukça düşüktür. Kadın ve erkek çalışanların ortalama gelirleri de ciddi biçimde farklılaşmaktadır. Bu farklılık tarım sektöründe çalışan kadınlar aleyhine daha belirgindir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, İstihdam, İşgücü piyasası

JEL Kodu: J08, J21, J43, J46, J81

Structural Analysis of Employment in the Agricultural Sector

Abstract

The agricultural sector is a strategic economic component that has importance at *micro* level in the sense of meeting basic food needs and being the main supplier of other sectors and at *macro* level in the sense of creating employment and increasing national income. In this context, the agricultural sector can directly shape the labor market with its employment dimension and be affected by the dynamics of the labor market. This study was conducted to determine the structural and characteristic features of the agricultural sector in the labor market in Turkey. Within the scope of the study, micro dataset of the 2019 Household Labor Force Survey of Turkish Statistical Institute was used. The findings indicated that 18.2% of those employed in Turkey were active in the agricultural sector and women were working in agriculture more than other sectors. A significant portion of those employed in the agricultural sector work in small-scale enterprises (the rate of enterprises with less than ten employees: 96.4%). In the study, it was also determined that the unpaid family worker (46.1%), unregistered (86.6%), part-time (24%), and temporary work (71.1%) status of those working in the agricultural sector were significantly higher compared to general employment. Agricultural production is made mostly in Black Sea Region and at least in Istanbul. Average income of agricultural laborers is quite low compared to general employment. The average incomes of male and female workers also differ significantly. This difference is more evident against women working in the agricultural sector.

Keywords: Agricultural Sector, Employment, Labor market

Giriş

Tarım sektörü, dünyada pek çok insana gelir kaynağı ve istihdam olanağı yaratan, ülke ekonomilerinin en önemli bileşenlerinden biridir (Cheong vd., 2013: 1; Briones, 2013: 2; Doğan vd., 2015: 30). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre dünyada yaklaşık 1,1 milyar insan tarımla uğraşmaktadır (ILO, 2022). Gelişmekte olan ülkelerde toplam istihdamın yaklaşık %50'si, az gelişmiş ülkelerde ise istihdamın %72'si tarım sektöründe çalışmaktadır (Cheong vd., 2013: 1). Türkiye'de ise 2019 yılında yaklaşık her beş kişiden biri tarımda faaliyet göstermektedir. Bu anlamda tarım sektörü işgücü piyasasını doğrudan şekillendirebilmekte ve işgücü piyasasındaki değişim ve dönüşümlerden etkilenebilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de tarım sektörünün işgücü piyasasına ve çalışma koşullarına ilişkin yapısal ve karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 yılı Hane Halkı İşgücü Anketi Mikro Veri Seti (HHİAMVS) kullanılarak, tarım sektöründeki çalışma koşulları, genel istihdamın çalışma koşulları ile karşılaştırılmış ve farklar ile benzerlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, tarım sektörü ve önemini ifade eden yazın kısmı ve araştırma bulgularını gösteren analiz kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın en büyük sınırlılığı tek bir yıla dönük olarak gerçekleştirilmesidir. 2019 yılının önemli bir kısmı pandemi önlemleri ve kısıtları altında çalışılarak tamamlanmıştır. Mevcut yazında pandemi koşullarını TÜİK verileri ile analiz eden ve tarım sektöründe istihdamın özelliklerini tespit eden başkaca bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma bu anlamda yazındaki mevcut boşluğu tamamlayacak bulguları derlemektedir.

Tarım Sektörü ve Önemi

İnsanoğlunun tarımla uğraşması milattan önce 8000-10000 yıllarında başladığı kabul edilmektedir. Neolitik dönem olarak ifade edilen bu dönemde tarım, bitkisel ürün yetiştirilmesinden ziyade, avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerini içermektedir (Fakı, 2022: 17). Her ne kadar tarım denilince ilk olarak akla bitkisel üretim gelse de tarım sadece bitkisel üretimden oluşmamakta; hayvancılık, ormancılık ve su ürünlerini de içermektedir (Doğan vd., 2015: 30; Cinemre ve Kılıç, 2015: 8). Türk Dil Kurumuna göre tarım “*Bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022). Tarımsal faaliyet ise, bitkisel ve hayvansal ürünleri üretmek amacıyla toprağın ve tohumun kullanılarak ekonomik bir değer yaratılmasıdır (Açıl ve Demirci, 1984, s. 1-2; Direk, 2012: 16).

Tarım son derece önemli bir sektördür, çünkü insanoğlunun hayatta kalabilmesi için gerekli temel gıda üretimini sağlamaktadır. Günümüzde tarım sektörü özellikle kırsal alanlarda istihdam yaratmakta ve önemli bir geçim kaynağı haline gelmektedir (Şengül, 2005: 205; Cheong vd., 2013: 2; Dinler, 2014, s. 20; Stehel vd., 2019: 1; ILO, 2022). Ancak tarım sadece kırsal alanda değil, ekonomik ve sosyal alanda daha büyük kitleleri ve göstergeleri etkileyebilecek nitelikler de barındırmaktadır. Tarım üretimi ülke ekonomilerinin gelirlerini arttırmakta, ekonominin önemli sektörlerinin ana tedarikçisi olmakta ve ülkeye döviz girişi sağlayarak rekabet avantajı yaratmaktadır (Miran, 2005: 9; Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 28; Dinler, 2014, s. 20; Doğan vd., 2015: 30). Bu anlamda etkin bir ekonomik işlevi bulunmaktadır. Tarım sektörünün ekonomik işlevinin yanı sıra toplumsal geleneklerin geleceğe taşınması, toplumların yerleşik düzene geçmesi gibi *sosyal*; çevre koruma, biyolojik çeşitliliğin artırılması ve su havzalarının korunması gibi *ekolojik* işlevleri de bulunmaktadır (Cheong vd., 2013: 2; Fakı, 2022: 17).

Günümüzde dünyada sanayi ve hizmet sektörünün gelişimi ile birlikte tarımda çalışanların sayısından bir azalış eğilimi beklenmektedir. Tarım sektöründe çalışanlardaki yoksulluğun büyüklüğü, tarımın iklim koşullarından etkilenebiliyor olması, tehlikeli ve belirsiz doğal yapısı, kadınların tarımda tanımlanamayan rolleri, yetersiz beceriler, tarım işçilerinin yasalarla korunmaması, düşük ücretler, tehlikeli çalışma koşulları ve yüksek oranda korunmasız ve güvencesiz çocuk işçiliği barındırması, sektörü dezavantajlı hale getirmektedir (ILO, 2022). Ancak, tarım sektörünün imalat sektörüne gerekli hammaddeyi sağlaması ve sanayi ürünlerine olan talebi arttırması, ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınması üzerinde önemli ölçüde etkiler yaratabilmektedir. Ülke ekonomilerinin önemli bileşeni olan imalat sektörünün girdisi, tarım sektörünün çıktısıdır. Bu anlamda tarım, özellikle tarıma dayalı üretim yapan işletmeler için önemli bir ara mal sağlayıcısıdır. Dolayısıyla tarım sektörü ile imalat sektörü birbirinin tamamlayıcısı iki sektördür (Uzundumlu, 2012: 39; Dinler, 2014, s. 30-32). Tarımsal üretimin, iklim koşulları ile sıkı sıkıya bağlılığı, tarımda faaliyet gösteren işletmelerin nitelikleri, tarımda işçi işveren ilişkilerinin ataerkil bir özellik barındırması ile örf ve adetlere bağlılığı, tarım sektöründe istihdamın yapısal özelliklerini sanayi sektöründen farklı bir hale getirmektedir (Tanrıvermiş 2005: 104).

Türkiye, kırsalda yerleşimin yoğunluğu, yüksek tarımsal ürün çeşitliliğine sahip olması, coğrafi ve iklimsel konumu nedeniyle önemli bir tarım ülkesidir. Türkiye yüzölçümünün %98,2'lik kısmı topraklarla örtülüdür. Bunun %29,6'sı tarımsal arazi, %29,02'si orman ve fundalık topraklar, %18,7'si çayır ve mera, %22,68'si askeri, sanayi ve yerleşim bölgelerinden oluşmaktadır (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2019-2023). Türkiye'de tarıma yönelik yeterli arazi ve toprak parçası olmasına rağmen, tarımın Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payının yıllar içerisinde düştüğü görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda tarım sektörünün GSMH içindeki payı yaklaşık %43 civarında iken, 1970'li yıllarda %36'ya, 1980'li yıllarda %25'e 1990'lı yıllarda %16'ya 2000'li yıllarda ise %13,5'e gerilemiştir. Bu gerilemenin ardında tarım sektöründen imalat ve hizmet sektörüne olan kaymalar neden olmaktadır (Miran, 2005: 9).

Tarım sektörünün GSMH içindeki payının düşmesine benzer biçimde tarımsal istihdamın da yıllar içerisinde düştüğü ve istihdamın hizmet ve sanayi sektörüne kaydığı görülmektedir. Tarım sektörünün GSMH içindeki payının düşmesi, Türkiye'de gelir adaletsizliğinin boyutlarının artmasına, kırsal ve kentsel alanlardaki kalkınma farklarının genişlemesine ve düzensiz göçe neden olmaktadır (Gülçabuk, 2005: 68). Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payının

azalmasında ise, tarımda makineleşmenin gelişmesi, imalat ve hizmet sektöründeki işgücü arzının yükselmesi ve ekilebilir alanların daralmasının sebep olduğu düşünülmektedir (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 32; Dinler, 2014, s. 30-32).

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Türkiye tarım sektöründe çalışanların işgücü piyasasındaki ayırıcı özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Araştırma kapsamında TÜİK 2019 yılı HHIAMVS kullanılmıştır. Bahsi geçen veri setinden 15 yaş üstü çalışabilir nüfus, istihdamın sektörel dağılımı, yaş aralığı, eğitim düzeyi, çalışanların işteki durumu, işyerinde çalışan sayısı, kayıtlı/kayıt dışı çalışma durumu, çalışma şekli, geçici/sürekli çalışma hali, coğrafi bölgeler ve ortalama gelir düzeyi değişkenleri incelenmiştir.

Aktif nüfus olarak da ifade edilebilen 15 yaş üzerindeki çalışabilir nüfus, veri setinde “*Ferdin işgücü durumu nedir?*” sorusu ile belirlenmiştir. Aktif işgücü; “*istihdamda olanlar*”, “*işsizler*” ve “*işgücüne dahil olmayanlar*” şeklinde üç grupta sınıflandırılmıştır. İstihdamın sektörel dağılımı, “*Bu yer, kuruluş veya işyerinin ana faaliyet kodu nedir?*” sorusu üzerine tespit edilmiştir. NACE kodu olarak ifade edilen *Avrupa Topluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması* olarak ifade edilen gruplar sınıflandırılarak “*tarım*”, “*inşaat*”, “*imalat*” ve “*hizmet*” olarak kategorize edilmiştir.

Veri setinde yaş değişkeni metrik olarak sunulmuştur. Metrik veriler “*15-24yaş*”, “*25-29yaş*”, “*30-39yaş*”, “*40-49yaş*”, “*50-59yaş*” ve “*60 yaş üzeri*” olmak üzere altı kategoride sınıflandırılmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer değişken “*eğitim düzeyi*”dir. TÜİK bireylerin eğitim düzeyini “*En son bitirdiğiniz okul/eğitim seviyesi nedir?*” sorusu ile belirlemiştir. Buna göre eğitim düzeyi “*okul bitirmeyenler*”, “*ilkokul mezunları*” “*ilköğretim mezunları*”, “*genel lise*”, “*teknik veya mesleki lise*”, “*önlisans veya lisans*” ve “*yükseklisans veya doktora*” olmak üzere yedi başlıkta toplanmıştır.

Bireylerin işteki durumunun belirlenmesi amacıyla ankette “*Bu yer, kuruluş veya işyerinde işteki durumunuz nedir?*” sorusu TÜİK tarafından sorulmuş ve cevaplar “*ücretli/maaşlı*”, “*işveren*”, “*kendi hesabına çalışan*” ve “*ücretsiz aile işçisi*” olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır. İşyerindeki çalışan sayısı ise “*10 ve daha az kişi*”, “*11-19 kişi*”, “*20-49 kişi*”, “*50 veya daha fazla kişi*” ve “*Bilmiyor ama 10'dan fazla kişi*” olarak beş kategoride incelenmiştir.

Bireylerin kayıtlı çalışma durumları “*Bu işinizden dolayı Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı mısınız?*” sorusu ile belirlenmiş ve “*kayıtlı*” ve “*kayıtdışı*” olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir. Benzer şekilde bireylerin tam zamanlı mı yarı zamanlı mı çalıştıklarının tespiti “*Bu işinizde çalışma şekliniz nedir?*” sorusu ile; geçici veya sürekli çalışıp çalışmama durumları ise “*Bu işinizin süreklilik durumu nedir?*” sorusu ile belirlenmiştir.

TÜİK, bireylerin coğrafi bölgelerini *İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması* ile 12 bölgede değerlendirmiştir. Bu bölgeler, “*İstanbul*”, “*Batı Marmara*”, “*Ege*”, “*Doğu Marmara*”, “*Batı Anadolu*”, “*Akdeniz*”, “*Orta Anadolu*”, “*Batı Karadeniz*”, “*Doğu Karadeniz*”, “*Kuzeydoğu Anadolu*”, “*Ortadoğu Anadolu*” ve “*Güneydoğu Anadolu*” bölgeleridir. Araştırmada İstanbul, Marmara Bölgesinden bağımsız değerlendirilmiş ve ilgili bölgeler sekiz ayrı başlıkta toplanmıştır.

Veri setinde bireylerin gelirleri “*Geçen ay içinde esas işinizden elde ettiğiniz toplam net nakdi geliriniz nedir?*” sorusu ile TÜİK tarafından belirlenmiştir. Araştırmada ortalama gelir incelenirken, gelir elde etmeyenler ve sıfır olarak beyan edenler araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

Türkiye İşgücü Piyasasında Tarım Sektörünün Yapısal Analizi

İşgücü piyasaları emek arz ve talebinin karşılaştığı ve ücretin oluştuğu sosyal bir organizasyondur (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020: 773). Tarım sektörü ise önemli ölçüde işgücü arzı yaratan emek yoğun bir sektördür (Şengül, 2005: 206; Miran, 2005: 9). Ancak yıllar içerisinde tarım sektöründe istihdam edilenlerde keskin bir düşüşün belirdiği görülmektedir. Türkiye’de tarım sektöründe çalışanların istihdam içerisindeki oranı 1970’li yıllarda yaklaşık %68, 1980’de %50,6 civarında iken, 1990’da %47; 2000 yılında %36; 2010 yılında ise %24 seviyesine gerilemiştir (Miran, 2005: 9; Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 32; Uzundumlu, 2012: 36; Ağazade ve Eştürk, 2019:243).

Ekonomik gelişim sürecinde istihdamın tarım sektöründen imalat ve hizmet sektörüne kayması beklenen ve öngörülebilir bir süreçtir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal istihdam, hizmet ve imalat sektörüne kaymaktadır (Tatlidil ve Xanthacou, 2002: 9; Berber ve Eser, 2008: 1; Uzundumlu, 2012: 36; Demircan, 2012: 10; Etçi ve Karagöl, 2019: 74; Görmüş, 2019: 563). Başka bir ifade ile imalat ve hizmet sektörlerinin büyümesi tarım sektörünün önüne geçmektedir (Briones, 2013: 3). Özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak imalat ve hizmet sektöründe çalışan sayısı artarken, tarım sektöründe istihdamda çözümler görülmektedir (Biçerli, 2000:135). Ancak küreselleşmenin bir yansıması olarak karşımıza çıkan tarımsal

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

istihdamdaki azalışın imalat ve hizmet sektörüne kayması göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tarım sektörü bir taraftan istihdam olanağı yaratırken, işsizliği düşürmekte diğer yandan milli gelire ciddi bir katkı sunmaktadır (Etçi ve Karagöl, 2019: 74).

Türkiye’de TÜİK 2019 yılı HHIAMVS’ne göre 61.469.127 kişi 15 yaş üzeri çalışabilir nüfusu oluşturmaktadır. Çalışabilir nüfusun %45,7’si istihdamda; %7,3’ü işsiz ve %47’si işgücüne dahil değildir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye İşgücü Piyasasında Çalışabilir Nüfus

	Sıklık	Yüzde
İstihdam	28.079.693	45,7
İşsiz	4.469.379	7,3
İşgücüne dahil olmayan	28.920.054	47,0
Toplam	61.469.127	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS’nden oluşturulmuştur.

İstihdamda yer alanların önemli bir kısmı hizmet sektöründe (%56,5) çalışmaktadır. Hizmet sektörünü sırası ile imalat (%19,8), tarım (%18,2) ve inşaat (%5,5) sektörü izlemektedir (Tablo 2). Görmüş’ün (2019: 568) Işın vd.’den aktardığına göre (2010: 20) tarımda makineleşmenin emek talebini düşürmesi, miras kanalı ile tarım arazilerinin parçalanması, girdi maliyetlerindeki artışlar, kırsal alanlardaki geçim olanaklarının sınırlı yapısı ve kırdan kente göçteki artışlar tarım sektöründe istihdamdaki kaymaları açıklayabilmektedir. Özellikle kırdan kente göç, işgücü piyasasını yeniden şekillendirmiş, kırdan eğitim seviyesi düşük, yeterli beceri ve donanıma sahip olmayan bireylerin kent merkezlerinde kendilerine iş bulmaları kolay olmamış, bu durum kayıt dışı, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışmanın önünü açarak farklı sosyo-ekonomik problemleri de beraberinde getirmiştir. İşgücü piyasasında dönük bu olumsuzluklar kadın istihdamı üzerinde daha belirleyici etkilere neden olmuştur.

Tablo 2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Tarım	5.096.866	18,2
İnşaat	1.549.526	5,5
İmalat	5.560.952	19,8
Hizmet	15.872.349	56,5
Toplam	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS’nden oluşturulmuştur.

Türkiye’de kadınların çalışma hayatının içerisinde kendilerine yer bulmaları ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarındaki savaş dönemine rastlamaktadır. Savaş nedeniyle erkek işgücünün

daralması, kadınları işgücü piyasasında ikame hale getirmiştir. Ancak gerçek anlamda, bir işçi-işveren minvalinde, ücret karşılığında kadının işgücü piyasasındaki varlığı 1950’li yıllardan sonra kırdan kente göç ile birlikte başlamıştır (Berber ve Eser, 2008: 12). Bu döneme kadar kadınlar daha ziyade tarım işlerinde ücretsiz olarak çalışmaktayken, göç ve kentleşme kadınları tarım sektöründen hizmet sektörüne yönlendirmiştir. Türkiye’de olduğu dünyada da gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının yerini; gelişmiş ülkelerde ise hizmet sektöründe ücretli çalışan kadın emeğine dönüşmüştür (Berber ve Eser, 2008: 2).

Türkiye’de kadınların en yoğun çalıştıkları sektör tarımdır (Berber ve Eser, 2008: 6). Genel istihdamın %68,2’si erkek; %31,8’i kadın iken; tarım sektöründe istihdamın %56’sı erkek, %44’ü kadınlardan oluşmaktadır. İmalat sektöründe çalışanların %24,2’si; inşaat sektöründe çalışanların %15,1’i; hizmet sektöründe çalışanların ise %33,2’si kadındır (Tablo 3).

Tablo 3. Cinsiyete Göre Sektörel Dağılım

		Cinsiyet		
		Erkek	Kadın	Toplam
Tarım	Sayı	2.856.167	2.240.699	5.096.866
	% Sektör	56,0%	44,0%	100,0%
	% Cinsiyet	14,9%	25,1%	18,2%
	% Toplam	10,2%	8,0%	18,2%
İmalat	Sayı	4.212.440	1.348.512	5.560.952
	% Sektör	75,8%	24,2%	100,0%
	% Cinsiyet	22,0%	15,1%	19,8%
	% Toplam	15,0%	4,8%	19,8%
İnşaat	Sayı	1.482.180	67.347	1.549.527
	% Sektör	95,7%	4,3%	100,0%
	% Cinsiyet	7,7%	0,8%	5,5%
	% Toplam	5,3%	0,2%	5,5%
Hizmet	Sayı	10.604.780	5.267.569	15.872.349
	% Sektör	66,8%	33,2%	100,0%
	% Cinsiyet	55,4%	59,0%	56,5%
	% Toplam	37,8%	18,8%	56,5%
Toplam	Sayı	19.155.567	8.924.127	28.079.694
	% Sektör	68,2%	31,8%	100,0%
	% Cinsiyet	100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam	68,2%	31,8%	100,0%

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Tarım sektöründe çalışanların yaş ortalamalarına bakıldığında gençlerin nadir yer aldıkları görülmektedir. ABD'de 2012 yılında yayınlanan bir raporda, tarımla uğraşan kişilerin ortalama yaşı 58 olarak belirlenmiştir. Tarım sektöründe 35 yaşın altında çalışanların sadece %6 iken; 65 yaşın üzerinde çalışanların oranı ise %33'tür. Avrupa Birliği ülkelerinde de benzer bulgular görülmektedir. Tarımla uğraşanların üçte birinde fazlası 65 yaşın üzerindedir. Araştırmada ayrıca Japonya'da tarımla uğraşan kesimin ortalama yaşının 67 olduğu ifade edilmektedir (Davran vd, 2017: 174). TÜİK 2019 yılı HHIAMVS'ne göre Türkiye'de istihdamdakilerin ortalama yaşı yaklaşık 39 iken; tarım sektöründe çalışanların ortalama yaşı 45'tir. Tarım sektöründe çalışanların %64,6'sı 40 yaşın üzerindeyken; genel istihdamdakilerin %45,3'ü 40 yaşın üzerindedir. Tarım sektöründe genç yaşta çalışmanın düşük olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların Yaş Dağılımları

Yaş	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
15-24 Yaş	684.074	13,4	3.865.599	13,8
25-29 Yaş	322.454	6,3	3.487.941	12,4
30-39 Yaş	800.995	15,7	8.008.334	28,5
40-49 Yaş	1.063.733	20,9	6.952.769	24,8
50-59 Yaş	1.212.722	23,8	3.942.364	14,0
60 Yaş ve Üzeri	1.012.888	19,9	1.822.687	6,5
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Eğitim düzeyi ile tarım sektöründe çalışma arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesi düşüktüğü tarımda çalışma durumu artmakta başka bir ifade ile eğitim seviyesi arttıkça bireyler tarım dışı sektörlere yönelmektedirler (Görmüş, 2019: 571). Genel olarak bakıldığında tarım sektöründe çalışanların %87,6'sı ilköğretim ve altı eğitime sahipken; Türkiye'de genel istihdamın %53,7'si ilköğretim ve altı eğitime sahiptir. Bulgular, Türkiye'de istihdamda yer alanların eğitim seviyesinin düşük olduğunu; ancak tarım sektöründe durumun daha ciddi bir seyir izlediğini göstermektedir. Benzer şekilde genel istihdamın %25,3'ü yükseköğretim mezunu iken; tarım sektöründe bu oran %3,4'tür (Tablo 5).

Tablo 5. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Okul Bitirmeyen	949.139	18,6	1.851.101	6,6
İlkokul 5Yıl	2.621.574	51,4	7.992.070	28,5

İlköğretim 8 Yıl	898.460	17,6	5.233.922	18,6
Genel Lise	224.004	4,4	2.871.911	10,2
Meslek Lisesi	230.511	4,5	3.027.057	10,8
Önlisans veya Lisans	168.720	3,3	6.248.799	22,3
Yükseklisans veya Doktora	4.458	0,1	854.833	3,0
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Türkiye’de istihdamın işteki durumu incelendiğinde çalışanların %68,4’ünün *ücretli ve maaşlı* olarak çalıştıkları belirlenmiştir. Ancak tarım sektörünü ele aldığımızda ise daha büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin %46,1’i *ücretsiz aile işçisi* olarak; %42,2’si *kendi hesabına* çalışmaktadır (Tablo 6). Ücretsiz aile işçisi, tarımsal faaliyetten gelir elde eden ailelerde, üretim temelinde ihtiyaç duydukları işgücünü kendi aile bireyleri tarafından temin eden bir işgücü profilini ifade etmekteyken, kendi hesabına çalışan kavramı bir tarım işletmesindeki tüm faaliyetleri kendi başına gerçekleştiren kişileri tanımlamaktadır (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020: 778-779).

Türkiye’de tarım sektörü küçük aile çiftçiliğinin ötesine geçememekte ve tarımsal işgücü talebinin aile içerisinde karşılanması yoluna gidilmektedir. Tarım sektöründeki kurumsallaşma sorunu, ücretsiz aile işçiliği sorunun boyutlarının daha da derinleşmesine sebebiyet verebilmektedir (Görmüş, 2019: 572-573). Türkiye’de ücretsiz aile işçiliği statüsündeki çalışma durumu yıllar içerisinde düşmekte ancak mevcut büyüklüğünü halen korumaktadır. 1988 yılında *ücretsiz aile işçisi* olarak çalışanların oranı %59,93 iken, 2016 yılında %47,39’a gerilemiştir. 2019 yılına göre ise bu oran %46,1’dir (Ağazade ve Eştürk, 2019: 246). Tarımdaki ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışmanın yüksek seyri, gizli işsizlik olgusuna işaret etmektedir (Kazgan, 2013:310).

Tablo 6. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların İşteki Durumları

İşteki Durum	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Ücretli, maaşlı	551.530	10,8	19.215.609	68,4
İşveren	48.594	1,0	1.252.747	4,5
Kendi hesabına çalışan	2.149.588	42,2	4.708.999	16,8
Ücretsiz aile işçisi	2.347.154	46,1	2.902.339	10,3
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Tarım sektöründe erkekler büyük oranda *kendi hesabına çalışan* (%67); kadınlar ise *ücretsiz aile işçisi* (%79,9) olarak çalışmaktadır (Tablo 7). Tarımda *ücretsiz aile işçisi* olarak çalışanların önemli bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020: 779). Türkiye

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

geneline bakıldığında ise kadınlar ile erkeklerin işteki durumları benzerlik göstermektedir. Türkiye’de istihdamdaki erkeklerin %69,3’ü; kadınların ise %66,6’sı ücretli, maaşlı olarak çalışmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Cinsiyete Göre İşteki Durum

İşteki Durum	Cinsiyet	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Ücretli, maaşlı	Erkek	340.610	11,9	13.269.011	69,3
	Kadın	210.920	9,4	5.946.597	66,6
İşveren	Erkek	45.093	1,6	1.123.681	5,9
	Kadın	3.502	,2	129.066	1,4
Kendi hesabına çalışan	Erkek	1.914.322	67,0	3.907.772	20,4
	Kadın	235.266	10,5	801.227	9,0
Ücretsiz aile işçisi	Erkek	556.143	19,5	855.102	4,5
	Kadın	1.791.011	79,9	2.047.237	22,9

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HİAMVS’nden oluşturulmuştur.

Tarım sektörü içerisinde faaliyet gösteren pek çok değişik yapıda ve çeşitli büyüklükte işletmeler bulunmaktadır ve bu işletmelerin önemli bir kısmı küçük ölçekli işletmelerdir (Tatlıdil ve Xanthacou, 2002: 8-9; Tanrıvermiş, 2005: 106; Miran, 2005: 12; Cinemre ve Kılıç, 2015: 3; Faki, 2022: 20; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2019-2023; Görmüş, 2019: 575). Bu işletmelerde yapılan tarımsal üretim bir taraftan pazara yönelik iken, diğer yandan hane halkının tüketimini karşılamaktadır. Tarımda çalışan aile üyeleri tarımsal faaliyete ilişkin gerekli bilgi ve beceriyi aile içi iletişim kanalıyla edinmektedirler. Yapılan üretim sonucunda ise bir ücret ödenmesi durumu çoğu zaman söz konusu olmamaktadır (Tatlıdil ve Xanthacou, 2002: 8-9). Tarımsal üretimde küçük aile işletmelerinin mevcut varlığı, Türkiye’de tarım sektörünün “geçimlik tarımdan” “piyasa tarımına” geçişini hala tamamlayamadığı başka bir ifade kurumsal bir yapıya sahip olamadığı gerçeğini ortaya koymaktadır (Gülçubuk, vd., 2005: 1; Görmüş, 2019: 575).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2019-2023 raporuna göre, Türkiye’de tarım işletmelerinin bir kısmı büyük işletmeler kanalıyla dünya pazarında açılmaktadır. Ancak önemli bir kısmı ulusal pazarlara ve hane tüketim ihtiyaçlarına yönelik üretim yapmakta olan küçük ölçekli profile sahip işletmelerdir. Büyük işletmelerin modern teknolojik yatırımları ve sermayeleri güçlü iken; küçük işletmeler geleneksel yöntemlerle üretim yapmakla karakterizedir.

İşletmede çalışan sayısı bakımında tarım sektörü ve genel istihdam kıyaslandığında ise tarım sektöründe çalışanların %96,4’ünün 10 ve daha az çalışan olan bir işletmede faaliyet gösterdikleri

görülmektedir. İşletme ölçeği bağlamında genel olarak bakıldığında Türkiye genelinde küçük ölçekli işletme yapısından söz etmek mümkündür. Toplam istihdamın %54'ü 10 ve daha az sayıda kişinin çalıştığı işletmelerde görev almaktadır. Ancak bu dağılım tarım sektörü lehine daha belirgindir (Tablo 8).

Tablo 8. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların İşletme Ölçeği

İşletme Ölçeği	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
10 ve daha az	4.912.117	96,4	15.159.367	54,0
11-19 kişi	41.213	,8	1.398.001	5,0
20-49 kişi	85.380	1,7	3.716.573	13,2
50 veya daha fazla	56.274	1,1	7.780.402	27,7
Bilmiyor, ama 10'dan fazla	1.882	,0	25.352	,1
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen bir değişken ise istihdamdakilerin ve tarım sektöründe çalışanların *kayıtlı çalışma* durumudur. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 60.maddesi herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak tarım sektörü diğer sektörlerle göre daha geç bir dönemde sisteme dahil edilmiştir (Tanrıvermiş, 2005: 83). Tarım sektörü 3008 sayılı İlk İş Kanunu'nda kapsam dışı bırakılmış; 4857 sayılı mevcut İş Kanunu'nda ise kısmen kapsam içerisinde alınmıştır. Tarım çalışanlarına yönelik koruyucu hükümlerin olmaması tarım çalışanlarını güvencesiz ve korumasız bırakmıştır. Tarımda çalışanların farklı statüleri, mevsimlik yapısı, ücretli çalışmanın düşüklüğü, işgücünün coğrafi dağınıklığı, kapsama dahil olanların saptanması ve denetlemenin güçlüğü gibi nedenler tarımda yasal koşulların belirlenmesine engel teşkil etmektedir (Makal, 2001: 127). Tarım işçilerinin yasal düzenlemeler ile sınırlı ölçüde kapsama alınmasında, sektörde çalışanların gelirlerinin düşüklüğü, süresiz ve mevsimlik çalışmanın varlığı, işçi, işveren ve ortakçı statülerinin iç içe geçmiş olması gibi nedenler bulunmaktadır. Tarım işçileri ilk olarak 1977 yılında 2100 sayılı kanunda kapsama dahil olmuşlardır (Makal, 2001: 129).

TÜİK verilerine göre tarım sektöründe kayıt dışı çalışma oranı oldukça yaygındır. Tablo 9'a göre tarım sektöründe çalışanların %86,6'sı sosyal koruma kapsamı dışında kalmış ve kayıt dışı olarak çalışmaktadır. İstihdamda ise kayıt dışı çalışma oranı tarım sektörüne göre daha düşük olmakla birlikte yine de göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. Nitekim genel istihdamda bulunanların %34,5'ü

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

kayıt dışı olarak çalışmaya devam etmektedir. Bu durum her üç kişiden birinin kayıt dışı çalıştığını göstermektedir.

Tablo 9. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların Kayıtlılık Durumları

Kayıtlılık	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Kayıtdışı	4.414.400	86,6	9.692.194	34,5
Kayıtlı	682.466	13,4	18.387.499	65,5
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHİAMVS'nden oluşturulmuştur.

Kayıt dışı çalışmanın cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ise tarım sektöründe çalışan erkeklerin % 79,5'inin; kadınların ise %95,7'sinin kayıt dışı çalıştığı belirlenmiştir. Başka bir ifade ile tarımda çalışan her 100 kadından yaklaşık 96'sı kayıt dışı çalışmaktadır. Genel istihdama bakıldığında da kadının (%42,2) kayıt dışı çalışma durumunun erkeklerden (%30,9) daha yüksek olduğu görülmektedir, ancak tarım sektöründe makas daha belirgindir (Tablo 10). Kadınların tarım sektöründe daha fazla oranda kayıt dışı çalışması, bu sektördeki ücretsiz aile işçiliği statüsünde çalışmanın yoğunluğundan ve mevsimlik, geçici ve süreksiz çalışmanın yaygınlığından kaynaklandığı öngörülmektedir (Görmüş, 2019: 573).

Tablo 10. Cinsiyete Göre Kayıtlılık Durumu

Kayıtlılık	Cinsiyet	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
		Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Kayıtdışı	Erkek	2.269.936	79,5	5.927.872	30,9
	Kadın	2.144.464	95,7	3.764.322	42,2
Kayıtlı	Erkek	586.231	20,5	13.227.695	69,1
	Kadın	96.235	4,3	5.159.804	57,8

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHİAMVS'nden oluşturulmuştur.

TÜİK, HHİAMVS'nde istihdamdakilerin çalışma şekilleri *yarı zamanlı* ve *tam zamanlı* olarak sınıflandırmaktadır. 4857 sayılı mevcut İş Kanunu'na göre tam zamanlı çalışma, haftada 45 saat çalışmayı, yarı zamanlı çalışma ise haftada 30 saate kadar olan çalışmayı ifade etmektedir. Türkiye'de istihdamın yaklaşık %90'ı; tarım sektöründe çalışanların ise %76'sı tam zamanlı çalışmaktadır. Buna göre tarım sektöründe yarı zamanlı çalışma (%24) durumu genel istihdama oranla (%10,4) daha yüksektir (Tablo 11).

Tablo 11. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründekilerin Çalışma Şekilleri

Çalışma Şekli	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Yarı Zamanlı	1.222.032	24,0	2.908.435	10,4
Tam Zamanlı	3.874.834	76,0	25.171.258	89,6
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Tarım sektöründeki yapılanmayı genel istihdama oranla farklı kılan bir diğer değişken ise çalışanların *geçici* ve *sürekli* işte çalışma durumlarıdır. Sürekli işgücü, tarımda işin niteliğine göre en az bir yıl veya en az bir üretim dönemi süresince çalışan kişiyi; geçici işgücü ise tarımda üretimin ekim, dikim, hasat, ilaçlama gibi herhangi bir aşamasında ve belirli bir süre ile çalışan ücret yevmiye veya aynı nitelikte gelir elde eden kişileri ifade etmektedir (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020: 779). Buna göre tarım sektöründe geçici işte çalışma durumu, genel istihdama oranla belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Tarım sektöründe geçici işte çalışanların oranı %71,1 iken; genel istihdamda bu oran %11,6'dır (Tablo 12). Tarım sektörü, iklim koşullarından etkilendiği için bu sektörde özellikle bitkisel üretimde yarı zamanlı geçici ve süresiz çalışma durumu oldukça yaygındır (Görmüş, 2019: 575).

Tablo 12. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların İşteki Süreklilik Durumları

Süreklilik	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Geçici	392.333	71,1	2.225.073	11,6
Sürekli	159.197	28,9	16.990.535	88,4
Toplam	551.530	100,0	19.215.609	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Türkiye önemli bir tarım ülkesidir. Belirli bölgelerde tarımsal üretimi arttırmak, bölge halkının gelir düzeyini ve refahını yükseltmek, diğer bölgelerle gelişmiş seviyelerini en aza indirmek, kırsal alanda tarımsal verimliliği ve istihdamı arttırmak, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmak amacıyla projeler geliştirilmektedir (Karlı, 2005: 221). Bu projelerin en önemlisi 1987-2000 yılları arasında gerçekleştirilen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'dir. GAP projesi ile bölgede sulamaya açılan alanlar artırılarak tarımsal üretim desteklenmiştir (Miran, 2005: 14-15). Türkiye'de ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek olan bölge İstanbul'dur. Ancak tarımsal üretim bu bölgede en düşük seviyededir. Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarımsal istihdam yüksek düzeydedir. Bu durum, ilgili bölgelerde tarım sektörünün halen önemli bir geçim

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

kaynağı olduğuna ve bölgeler arası gelişmişlik farklarına işaret etmektedir (Görmüş, 2019: 573-575).

TÜİK 2019 yılı HHİAMVS'ne göre tarım sektöründe istihdamın en yoğun olduğu bölge Karadeniz (%22); en düşük olduğu bölge ise İstanbul'dur. Genel istihdamın dağılımına bakıldığında ise, tarım sektörünün aksine istihdamın en yoğun olduğu bölge İstanbul iken (%20,6); en düşük olduğu bölge Doğu Anadolu Bölgesidir (Tablo 13).

Tablo 13. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların Coğrafi Bölgeleri

Coğrafi Bölge	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
İstanbul	69.385	1,4	5.777.762	20,6
Marmara	642.356	12,6	4.238.528	15,1
Ege	824.436	16,2	4.005.466	14,3
İç Anadolu	578.885	11,4	4.059.273	14,5
Akdeniz	674.287	13,2	3.413.454	12,2
Karadeniz	1.122.748	22,0	2.796.873	10,0
Doğu Anadolu	679.195	13,3	1.757.134	6,3
Güneydoğu Anadolu	505.574	9,9	2.031.203	7,2
Toplam	5.096.866	100,0	28.079.693	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHİAMVS'nden oluşturulmuştur.

Türkiye'de tarım sektörünü diğer sektörlerden farklı kılan bir diğer değişken ise tarımda çalışanların düşük gelir düzeyleridir. Tarım sektöründe çalışanların geçici ve mevsimlik işlerde yoğun olarak istihdamı, onların gelir düzeyleri arasında farklılığa neden olmaktadır (Makal, 2001:132). Türkiye'de 2019 yılında asgari ücret brüt 2.558,00TL iken net 2.020,59TL olarak belirlenmiştir. Aynı dönemde tarım sektöründe çalışanların %78,5'i genel istihdamdakilerin ise %41,2'si asgari ücret ve altında bir gelir elde etmektedirler. Bulgular, Türkiye'de ücretler genel seviyesinin düşüklüğüne; ancak tarım sektöründe bu düşüklüğü daha belirgin olduğuna işaret etmektedir (Tablo 14).

Tablo 14. İstihdamdakilerine ve Tarım Sektöründe Çalışanların Gelirleri

Aylık Gelirler	Tarım Sektörü		Türkiye Geneli	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
0TL-2.019TL	198.661	64,9	4.137.185	23,2
2.020TL-2.021TL	41.624	13,6	3.220.425	18,0
2.022TL-4.042	55.183	18,0	7.259.826	40,7
4.043TL ve üzeri	10.504	3,4	3.230.549	18,1
Toplam	305.973	100,0	17.847.984	100,0

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Türkiye'de çalışanların ortalama gelirleri tespit edilirken, geliri sıfır beyan edenler örneklemeden çıkarılmıştır. Buna göre tarım sektöründe çalışanların ortalama aylık gelirleri 1.766,69TL iken genel istihdamın ortalama aylık geliri 2.969,50TL olarak belirlenmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. İstihdamdakilerin ve Tarım Sektöründe Çalışanların Ortalama Gelirleri

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Tarım	305.973	24	15.000	1.766,69	1058,092
Türkiye	17.847.984	20	60.000	2.969,50	1991,559

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Gelirin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında ise kadın çalışanların hem tarım sektöründe hem de genel istihdam içerisinde belirgin biçimde daha düşük gelir elde ettikleri belirlenmiştir. Tarım sektöründe kadınların ortalama aylık gelirleri 1.426,64 iken; erkeklerin 1.919,99TL'dir. Buna göre tarım sektöründe çalışanların elde ettiği gelirler 2019 yılı net asgari ücretin altında kalmaktadır. Türkiye genelinde ise benzer bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye çalışan kadınların ortalama aylık gelirleri 2.782,96TL iken; erkekler 3.054,08TL gelir elde etmektedir (Tablo 16).

Tablo 16. Cinsiyete Göre Çalışanların Ortalama Gelirleri

	Cinsiyet	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Tarım	Erkek	210.899	50	15000	1919,99	1127,829
	Kadın	95.074	24	8000	1426,64	783,359
Türkiye	Erkek	12.279.571	20	60000	3054,08	2020,765
	Kadın	5.568.414	20	50000	2782,96	1912,413

Kaynak: TÜİK 2019 Yılı HHIAMVS'nden oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında tarım sektörüne özgü işgücü yapısı ve çalışma koşulları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre tarımda çalışanların eğitim düzeyi, ortalama gelirleri ve çalıştıkları işletme ölçekleri düşük; kayıt dışı, yarı zamanlı, geçici çalışma oranları yüksektir. Ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışma durumu fazladır ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların önemli kısmı kadındır. Bulgular, tarım sektöründe özellikle kadın çalışanların sosyal güvenceden yoksun şekilde çalıştıklarını işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de tarım sektörü istihdamın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. TÜİK 2019 yılı HHİAMVS’ne göre istihdamın %18,2’si tarım sektöründe çalışmaktadır. Ancak tarım sektöründe çalışanların karakteristik özellikleri ve çalışma koşulları, ekonominin diğer bileşenleri ve genel istihdam ile benzerlik göstermemekte ve müdahale edilmesi gereken acil sosyal politika araçlarına ihtiyaç duymaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan analizler neticesinde tarım sektöründe diğer sektörlerle kıyasla kadınların daha fazla oranda çalıştıkları tespit edilmiştir. Genel istihdamın %31,8’si; imalat sektöründe çalışanların %24,2’si; inşaat sektöründe çalışanların %4,3’ü; hizmet sektöründe çalışanların %33,2’si kadın iken; tarım sektöründe çalışan kadınların oranı %44’tür.

Tarım sektöründe çalışanların yaş ortalamalarına bakıldığında ise ortalama yaşın 45; genel istihdamın ortalama yaşının ise 39 olduğu belirlenmiştir. Bulgular tarım sektöründe genç bireylerin çalışmayı tercih etmediklerini göstermektedir. Tarım sektöründe çalışanların eğitim düzeyleri ise oldukça düşüktür. Tarım sektöründe çalışanların yaklaşık %88’i ilköğretim ve altında bir eğitime sahiptir.

Tarım sektörünü genel istihdamın yapısından veya diğer sektörlerden farklı kılan diğer değişkenler ise tarım sektöründe çalışanların işteki durumları; kayıtlı çalışmaları, çalışma şekilleri ve geçici/sürekli işte durumlarıdır. Tarım sektöründe çalışanların önemli bir kısmı ücretsiz aile işçisi (%46,1) ve kendi hesabına çalışan (%42,2) olarak faaliyet göstermektedir. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların önemli çoğunluğu (%80) kadındır. Tarım sektöründe kayıtdışı çalışma oranı (%86,6) çok yüksektir ve tarımda kayıtdışı çalışanların yaklaşık %96’sı kadındır. Ayrıca tarım sektöründe yarı zamanlı çalışma oranı (%24) ve geçici işte çalışma oranı (%71,1) genel istihdama oranla çok yüksektir.

Tarım sektöründe çalışanların coğrafi bölgelere göre dağılımları incelendiğinde ise en yüksek istihdamın Karadeniz Bölgesinde; en düşük istihdamın ise İstanbul bölgesinde olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak tarım sektöründe çalışanların ortalama gelirleri incelenmiştir. Tarım çalışanlarının ortalama gelirleri 2019 yılı asgari ücretinin altında olduğu tespit edilmiştir. Bu durum tarım sektörünün kurumsallaşmadığını ve geçimlik tarımın halen yoğun olarak devam ettiğini, Türkiye’de halen tarım sektörünün modern çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek hızda üretimi gerçekleştiremediğini göstermektedir. Cinsiyetler dikkate alınarak tarım sektöründe çalışanların

ortalama gelirlerine bakıldığında ise kadınların ortalama gelirlerinin erkeklere göre belirgin şekilde düşük olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında tarım sektörünü diğer sektörlerden ve genel işgücü piyasasının yapısından farklı kılan pek çok çözüm bekleyen müdahale alanı olduğu belirlenmiştir. Bu sorunların çözümü noktasında devlet, işgücü piyasalarını düzenlemek ve kitlesel işgücü güvencesizliğini önlemek adına adımlar atmalıdır (Martinez, 2017: 692). Tarım İş Kanunu'nun çıkarılması veya mevcut kanunlardaki kapsayıcılığın genişletilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, tarım çalışanlarının örgütlenmelerinin önündeki engellerin kaldırılması, tarıma yönelik sosyal koruma düzenlemelerinin içeriğinin genişletilmesi, tarımsal gelirlerin güvence altına alınması ve gelir kaynaklarının artırılması, kırsal alanda yoksulluğun ve işsizliğin giderilmesi adına önemlidir (Tanrıvermiş, 2005: 117; Demircan, 2012: 13).

İstihdamda yer alan özellikle eğitim düzeyi yüksek gençlere yönelik tarım sektöründe özendirici politikalar ve teşvikler vermeli, tarımsal girişimcilik eğitimleri düzenlenmeli ve kredi olanağı sunulmalıdır. Potansiyel girişimcilere üretim, pazarlama, insan kaynakları gibi işletme yönetimine ilişkin konularda danışmanlık sağlanmalıdır. Kırsal kesimin eğitim seviyesi yükseltilmelidir. Türkiye'de tarım sektöründe çalışan dağılımı yapıdaki küçük aile işletmeleri, ölçek ekonomisinden faydalanabilir pozisyona getirilmelidir. Böylelikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi statüsünde pek çok sosyal ve yasal haklarından mahrum kalarak istihdam edilen çalışanların yerini, ücretli, maaşlı, kendi hesabına çalışan ve işverenler alabilecektir (Görmüş, 2019: 575).

Öte yandan tarımsal faaliyetlerde bulunanlardan, gelirleri belirli bir seviyenin altında olan kişilerin sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanması, bir sosyal devlet politikası olarak bu sisteme çözüm getirebileceği düşünülmektedir. Böylelikle kırsal alanda tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin yoksulluk boyutları kısmen daraltılabilir. Tarımsal girişimcilik teşvik edilebilir. 4857 sayılı İş Kanundaki 50 kişi sınırı daha makul bir düzeye indirilebilir (Görmüş, 2019: 575).

Bu çalışma Türkiye'de tarım sektöründe çalışanların işgücü piyasasındaki çalışma koşullarını tek yıl göz önüne alarak analiz etmiştir. Bundan sonraki çalışmaların farklı yıllar, farklı sektörler ve farklı değişkenler dikkate alınarak yapılması, tarım sektöründe beliren olumsuz çalışma koşullarının tespiti ve olumsuzların bertaraf edilmesi noktasında yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

AÇIL, A.F. ve DEMİRCİ, R., 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri. Ankara Üniversitesi. Ziraat Fakültesi Yayınları 880. Ankara.

AĞAZADE, S., ve EŞTÜRK, Ö., 2019. “Türkiye Tarım Sektöründe Emek Verimliliği ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi”. SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 9(2), 237-254.

BERBER, M., ve ESER, B. Y. (2008). “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 10(2), 1-16.

BİÇERLİ M. K., 2000. Çalışma Ekonomisi, Beta. İstanbul.

BAYRAMOĞLU, Z. ve BOZDEMİR, M., 2020. “Tarım Sektöründe İşgücü Terminolojisinin Tanımlanması”. Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8(3), 773-783

BRIONES, R. M., 2013. “Agriculture, Rural Employment, and Inclusive Growth” (No. 2013-39). PIDS Discussion Paper Series.

CHEONG, D., JANSEN, M., ve PETERS, R., 2013. “Shared Harvests: Agriculture, Trade and Employment”. Shared Harvests: Agriculture, Trade, And Employment”, 1.

CİNEMRE, H. A., ve KILIÇ, O., 2002. Tarım Ekonomisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, (11).

DAVRAN, M. K., ÖZALP, B., NACİYE, T. O. K., ve ÖZTORNACI, B., 2017. “Türkiye’de Kırsal Gençlik Açısından İstihdam ve Tarımsal İstihdamın Geleceği”. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 5(13), 169-199.

DEMİRCAN, E., 2012. İstihdam ve işgücü piyasası raporu.

DİNLER, Z., 2014. Tarım Ekonomisi. Bursa: Ekin Basım Yayım.

Direk, M., 2012. Tarım Tarihi Ve Deontoloji. Konya: Eğitim Yayınevi.

DOĞAN, Z., ARSLAN, S., ve BERKMAN, A., 2015. “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 29-41.

ETÇİ, H. VE KARAGÖL, V., 2019. “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018”. Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 58-75.

FAKI, C., 2022. “Neoliberal Ekonomi Politikalarının Türkiye’de Tarım Sektörü Üzerine Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi. Bursa Teknik Üniversitesi.

GÜLÇUBUK, B., 2005. Kırsal Kalkınma. (Ed. Yavuz, F.) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1, 252.

GÖRMÜŞ, A. (2019). “Türkiye’de Tarımsal İstihdamın Cinsiyete Dayalı Yapısı ve Sosyal Politika Önerileri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 14(3), 563-578.

HATUNOĞLU, E. E., ve ELDENİZ, F., 2012. “2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları”. Sayıştay Dergisi, (86), 27-56.

IŞIN, F., KESKİN, G., KILIÇ, M., TÜRKEKUL, B., ve ATEŞ, H.Ç., 2010. “Türkiye’de Tarımsal İşgücü Piyasası ve Sosyal Güvenlik Politikaları”, Ziraat Mühendisleri Odası VII. Teknik Kongre, Ankara: 1-22.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION., 2022. <https://www.ilo.org/global/industries-and-sectors/agriculture-plantations-other-rural-sectors/lang--en/index.htm> (15.09.2022).

KARLI, B., 2005. “Güneydoğu Anadolu Projesi”. (Ed. Yavuz, F.) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1, 252.

KAZGAN, G., 2013. Tarım ve Gelişme. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 50. İstanbul.

MAKAL, A., 2001. “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56(03).

MARTÍNEZ V., L., 2017. “Agribusiness, Peasant Agriculture and Labour Markets: Ecuador in Comparative Perspective. Journal of agrarian change, 17(4), 680-693.

MİRAN, B., 2005. “Tarımsal Yapı ve Üretim”, (Ed. Yavuz, F.) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞENGÜL, H., 2005. “Tarıma Dayalı Sanayi”, (Ed. Yavuz, F.) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

STEHLE, V., HORÁK, J., ve VOCHOZKA, M., 2019. “Prediction of institutional sector development and analysis of enterprises active in agriculture”. <https://otik.uk.zcu.cz/handle/11025/36040>

Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi

TANRIVERMİŞ, H., 2005. “Tarımda Sosyal Politikalar”. (Ed. Yavuz, F.) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2019-2023

TATLİDİL, E., ve XANTHACOU, Y., 2002. “Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”, Ege Academic Review, 2(2), 1-14.

TÜRK DİL KURUMU, 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

UZUNDUMLU, A. S. (2012). “Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, Alinteri Journal of Agriculture Science, 22(1), 34-44.

YAVUZ, F. (2005). “Türkiye’de Tarım”. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1, 252.